

УДК 378.062.3

СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ АДАПТАЦІЇ У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУЦІ

© Лисенко С.А.¹, Салтанова Т.Г.²

Українська інженерно-педагогічна академія¹

Харківський радіотехнічний технікум²

Інформація про автора:

Лисенко Світлана Андріївна: ORCID: 0000-0002-0108-6817; Lysenkopmpn@mail.ru; кандидат педагогічних наук; доцент кафедри педагогіки та методики професійного навчання; Українська інженерно-педагогічна академія; вул. Університетська 16, м. Харків, 61003, Україна.

Салтанова Тетяна Геннадіївна: ORCID: 0000-0001-9477-6536, cladden@mail.ru; заступник директора з виховної роботи; Харківський радіотехнічний технікум; вул. Сумська 18/20, м. Харків, 61057, Україна.

Стаття присвячена аналізу стану дослідження проблеми адаптації сучасними науковцями. Особлива увага приділяється висвітленню соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу та з'ясуванню напрямку подальшого дослідження цього питання в педагогіці.

Ключові слова: адаптація, соціальна адаптація, соціально-психологічна адаптація, дезадаптація, соціально-особистісний аспект, першокурсники.

Лысенко С. А., Салтанова Т. Г. «Исследованность проблемы адаптации в отечественной науке».

Статья посвящена анализу состояния изученности проблемы адаптации современными учеными. Особое внимание уделяется освещению социально-личностного аспекта адаптации первокурсников к требованиям высшего учебного заведения и выяснению направления дальнейшего исследования этого вопроса в педагогике.

Ключевые слова: адаптация, социальная адаптация, социально-психологическая адаптация, дезадаптация, социально-личностный аспект, первокурсники.

S. Lysenko, T. Saltanova «The State of Researching the Problem of Adaptation in Native Science.»

The article is devoted to the analysis of a condition of research problems of adaptation of modern scientists. The special attention is paid to covering of social and personal aspect of adaptation of first-year students to requirements of a higher educational institution and to determine the direction of further research of this question in pedagogics.

Key words: adaptation, social adaptation, social and psychological adaptation, disadaptation, social and personal aspect, first-year students.

Постановка проблеми у загальному вигляді та зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміни в сучасному українському суспільстві, що відбуваються внаслідок його трансформації, максимально актуалізують значення впливу соціально-особистісних факторів на діяльність людини. Вища освіта з прийняттям нового закону «Про вищу освіту» (2014 р.) також зазнає змін. Відтак вивчення адаптивних можливостей особистості стає все більш актуальним предметом аналізу багатьох галузей наукового знання, зокрема – педагогіки, філософії, соціології та соціальної психології. Насамперед це стосується адаптації студентів-першокурсників до вимог вищого навчального закладу, бо вона значно більше, ніж раніше, підсилюється адаптацією та дезадаптацією до складних, а іноді й загрозливих та агресивних суспільних змін.

Наше дослідження здійснене відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та методики професійного навчання Української інженерно-педагогічної академії, зокрема теми «Адаптація першокурсників до вимог вищого навчального закладу: соціально-особистісний аспект».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формулювання концептуальних ідей та наукових принципів соціально-особистісної адаптації студентської молоді, виявлення педагогічних перспектив функціонування адаптивних механізмів є важливим завданням сучасного педагогічного знання. В Україні окремі аспекти цієї проблеми досліджувалися в рамках педагогіки, психофізіології, загальної психології, соціальної психології. У психолого-педагогічних дослідженнях адаптації молоді до навчання у ВНЗ висвітлені її динаміка, зміст, критерії, види та результат (Д. Андрєєва, М. Дворяшина, А. Колесова, А. Малевич та інші), а також фактори, зокрема й особистісні, що підсилюють процес адаптації або спричиняють дезадаптацію (О. Борисенко, Т. Комар, М. Левченко, Б. Рудов, В. Штифурак та інші). Але практично не вивченими лишаються питання соціально-особистісної адаптації студентської молоді, зокрема першокурсників, до вимог вищого навчального закладу.

Мета статті полягає в аналізі останніх дисертаційних досліджень вітчизняних науковців, спрямованих на вивчення проблеми адаптації студентської молоді до вимог вищого навчального закладу.

Виклад основного матеріалу. Насамперед уточнимо сутність поняття «адаптація» з позицій різних наук. У соціології під адаптацією розуміють динамічний процес, завдяки якому системи живих організмів, незважаючи на мінливість умов, підтримують стійкість, необхідну для існування та продовження роду. У філософії визначення «адаптація» (від латинського *adapto* – пристосування) розуміється як процес пристосування системи до умов зовнішнього та внутрішнього середовища. Адаптацією іноді називають і результат такого процесу, тобто наявність у системи пристосованості до певного фактору середовища [15, с. 9].

Під адаптацією студента до вимог навчального закладу в педагогіці ми розуміємо процес приведення основних параметрів його соціальної і особистісної характеристик та стану динамічної рівноваги у відповідність до нових умов вищого навчального закладу як зовнішнього чинника життєдіяльності студента.

Корисними для нашого подальшого дослідження соціально-особистісного аспекту адаптації студентів-першокурсників до вимог вищого навчального закладу є наукові роботи з педагогіки Я. Абсаямової (2005 р.), О. Галус (2009 р.), С. Заєць (2010 р.), А. Калініна (2011 р.), О. Литовченко (2004 р.), І. Матющенко (2008 р.), Л. Петльованої (2008 р.), В. Покалюк (2010 р.), Б. Рудова (2002 р.), Н. Шапошнікової (2001 р.), О. Холоденко (2011 р.). У них розкрито сутність феномену адаптації, наведено уточнення цього поняття та обґрунтовано його наукову значущість. Роботи зазначених авторів систематизують різні погляди на поняття «адаптації», розкривають її рівні, критерії, показники, педагогічні умови перебігу. Ці дослідження надають підґрунтя для теоретичного обґрунтування актуальності теми обраного нами дослідження та розкриття сутності соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу.

Дослідженню та аналізу рівнів, критеріїв та показників адаптації молоді студентського віку присвячені дисертаційні дослідження Ю. Ключан «Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів» (2009 р.) та М. Горліченко «Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах» (2004 р.) [3; 6]. Автори розкрили сутність адаптації як соціально-педагогічного явища, визначили комплекс педагогічних умов, які сприяють процесу адаптації студентської молоді. Результати дослідження соціальної адаптації студентів різних типів закладів важливі для педагогіки, але наша робота спрямована на вивчення соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників в інших умовах – умовах вищого навчального закладу I рівня акредитації.

У науковому дослідженні Т. Кухарчук «Організаційно-педагогічні умови адаптації молодих вчителів природничих дисциплін до роботи в школі» (2008 р.), розкрито зміст

структурних компонентів адаптації (інтегративно-особистісного, регулювально-технологічного, предметно-діяльнісного, самоактуалізаційного) [8]. Проаналізовано реалізацію особистісно-орієнтованого підходу до організації процесу адаптації. Визначено критерії та показники адаптованості молодих учителів до роботи в школі – професійні й індивідуально-психологічні. Значущими є висновки науковця щодо адаптації через призму особистісно-орієнтованого підходу та систематизація індивідуально-психологічних особливостей адаптації особистості.

Розглянемо більш ґрунтовно ряд сучасних педагогічних наукових розвідок, близьких до визначеної проблематики. У дисертаційному дослідженні М. Шик «Адаптація студентів педагогічного коледжу до професійної діяльності в процесі фахової підготовки» (2010 р.) здійснено спробу з'ясувати сутність адаптації студентів педагогічного коледжу до професійної діяльності, розроблено та теоретично обґрунтовано її структуру [14]. Важливими здобутками є педагогічна діагностика вихідних рівнів адаптованості випускників педагогічного коледжу до професійної діяльності, визначення педагогічних умов успішної адаптації в процесі фахової підготовки педагогічного профілю.

Наукове дослідження Л. Дябел «Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету» (2008 р.) розкриває та уточнює сутність понять, тісно зв'язаних із поняттям «адаптація» – «соціалізація студента-першокурсника», «соціально-педагогічна адаптація», «соціалізуюча діяльність» [4]. У дослідженні з'ясовано педагогічні чинники впливу на процес соціалізації студентів, визначено критерії та рівні соціалізованості студентів-першокурсників, їхнє змістове наповнення. Незважаючи на те, що більших досліджень розглядають адаптацію студентів до вищих навчальних закладів одного профілю підготовки – педагогічного, це не знижує значущості їхніх загальних висновків для педагогічної науки.

Проаналізувавши останні дисертаційні дослідження педагогіки, ми дійшли висновку, що явище адаптації сучасної студентської молоді, зміст якого швидко змінюється під впливом швидкозмінних зовнішніх та внутрішніх чинників, турбує науковців. Разом із тим, вони переважно акцентують увагу на соціально-педагогічному аспекті адаптації, у той час як недостатньо дослідженими залишаються питання соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу.

Дослідженню адаптації у психологічній науці присвячена значна кількість дисертаційних досліджень: І. Бойко (2001 р.), О. Самохвалової (2007 р.), Т. Лазоренко (2002 р.), О. Охрименко (2005 р.), Дін Сін (2009 р.), С. Дерев'янка (2009 р.), Л. Тимківа (2010 р.), О. Резнікової (2010 р.), О. Вельдбрехт (2009 р.), Т. Гребенюк (2008 р.). У роботах означених авторів проаналізовано основні підходи до процесу адаптації як психологічної проблеми. Науковці приділяють значну увагу соціально-психологічному аспекту адаптації студентської молоді, курсантів та осіб з особливими потребами. Значна кількість досліджень спрямована на вивчення соціальної адаптації, розкриття психологічних закономірностей адаптації особистості до різних видів діяльності. Привертають увагу психологів-науковців психологічні механізми подолання дезадаптивних переживань студентів-першокурсників, їхня асоціальна адаптація, психологічні чинники професійної дезадаптації та стратегії адаптивної поведінки студента. Набуті наукові результати психологічних досліджень важливі для педагогічних досліджень, оскільки на їхньому підґрунті можливе подальше наукове вивчення різних аспектів, зокрема соціально-особистісного, до адаптації студентів-першокурсників до вимог вищого навчального закладу.

Дисертаційне дослідження О. Ткачишиної «Особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців із комп'ютерних технологій» (2008р.), виділило об'єктивні та суб'єктивні чинники, які впливають на процес соціально-психологічної адаптації [13]. У роботі науково обґрунтовано три рівні адаптованості студентів, а саме: високий, середній та низький. Привертають увагу досліджені гендерні особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців.

Наукова робота О. Кузнєцової «Індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості» (2005 р.) уточнює сутність поняття «адаптивність особистості» [8]. Важливими для нашого дослідження є виділені в роботі індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості, які допоможуть нам точніше сформулювати модель адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу, а досліджені індивідуально-психологічні особливості дозволять більш ефективно розкрити сутність соціально-особистісного аспекту адаптації студента-першокурсника.

Виявлені особливості розвитку почуття довіри особистості студента протягом трьох циклів соціально-психологічної адаптації до вищого навчального закладу в науковому дослідженні С. Ворожбит «Почуття довіри як чинник соціально-психологічної адаптації студентів» (2011 р.) уточнюють значення циклів соціально-психологічної адаптації [2]. Розкриті в роботі етапи адаптаційного циклу студентів нового набору до вимог навчального закладу, характеристики внутрішніх детермінуючих чинників та стратегії соціально-психологічної адаптації студентів, які здійснюють вплив на адаптацію першокурсників, і знання цих чинників буде корисним при розкритті соціально-особистісного аспекту їхньої адаптації.

Цінні наукові здобутки психологічного дослідження адаптації І. Ревасевич «Психологічна структура і динаміка особистісної адаптованості учнів загальноосвітніх шкіл» (2007 р.). Автор розробив понятійно-категоріальний апарат проблеми адаптованості в контексті сучасної вікової та педагогічної психології [12]. Вікові дослідження адаптації старшокласників значущі для нас та інших дослідників, які вивчають особливості адаптації студентів-першокурсників до вимог вищого навчального закладу першого рівня акредитації, адже вік суб'єктів навчання цього закладу співпадає з віком старшокласників, адаптацію яких дослідив І. Рапасевич. Автор розкрив індивідуальні інваріанти розвитку особистісної адаптованості учнів шкільного віку до різноманітних обставин навчання (прогресивного, регресивного, стабільного, нестабільного), що дає нам змогу ідентифікувати особистісну адаптованість до навчального середовища, яким у нашому випадку виступають вимоги вищого навчального закладу.

У дисертаційній роботі Л. Литвинової «Психологічні механізми подолання дезадаптаційних переживань студентів-першокурсників» (2004 р.) досліджено особливості адаптації студентів-першокурсників у вищих навчальних закладах [10]. Виявлено суттєвий вплив емоційного стану та емоційної стабільності особистості, її самооцінки та рівня самосприйняття, вольової активності, комунікативних умінь і ступеня інтеграції образу «Я» на пристосування до нових умов життєдіяльності. Автор установила, що рівень адаптації особистості залежить від ступеня узгодженості мети і результатів діяльності, оволодіння її новими формами, психічного пристосування, формування та розвитку адекватної самооцінки, рольового моделювання та створення Я-концепції. Ці висновки важливі для усвідомлення сутності соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників та обумовлюють подальший вибір методик нашого дослідження.

Актуальною є наукова робота І. Бойко «Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання» (2001 р.), у якій досліджені питання активізації та прискорення процесу соціально-психологічної адаптації студентів підліткового віку до нових умов навчання [1]. Виявлена залежність процесу адаптації студентів підліткового віку від їхнього функціонального стану, індивідуальних та особистісних особливостей сприятиме подальшій науковій розробці соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників. Установлені загальні та індивідуальні особливості адаптивної діяльності, які детерміновані структурними компонентами адаптації (когнітивним, емоційно-оцінним, поведінковим) у поєднанні з індивідуально-психологічними особливостями підлітків, мають підстави для продовження дослідження.

Суттєвими є висновки Н.Мащенко на основі дослідження «Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості студентів технічних університетів» (2005 р.), де автор дослідив проблему становлення професійної самосвідомості студентів [11]. Установлено, що соціально-психологічними чинниками професійного становлення

студентів є загальні уявлення про цінність їхнього фаху (аксіологічний фактор) і соціальні прояви діяльності (феноменологічний фактор). З'ясовано, що образ «Я-фахівець» є стрижневим компонентом професійної самосвідомості, прагнення до зближення зазначеного ідеального й соціально заданого образу професійності набуває розгортання як «адаптація у середовищі». Саме останній тип адаптації фактично забезпечує професійне становлення. Автор наголошує, що успішне професійне становлення фахівців вимагає актуалізації особистісної, предметної та соціальної рефлексії. Зроблений висновок про те, що особистісна рефлексія взаємопов'язана з виробленням образу «Я-фахівець», предметна рефлексія засвідчує успішність (правильність/неправильність) дій; соціальна рефлексія – значущість фаху, його роль у суспільному бутті. Дослідження впливу особистісної рефлексії на адаптацію студентів значуще для досліджень із проблем адаптації.

Наукові здобутки психологічного знання широко висвітлили проблему адаптації особистості, зокрема студентської молоді, приділили значну увагу соціально-психологічному аспекту адаптації, її професійній спрямованості, але, на наш погляд, недостатньо вивченим залишається соціально-особистісний аспект адаптації першокурсників.

Наукові дослідження соціологічної науки також приділяють увагу вивченню важливого для суспільства явища – адаптації. Останні вітчизняні наукові роботи присвячені соціальній адаптації студентської молоді, молоді з особливими потребами до начальної та професійної діяльності, а також факторам впливу на успішність адаптації. Дисертаційні дослідження А. Воробець (2011 р.), М. Гоманюк (2007 р.), А. Камбур (2007 р.), С. Кравцова (2011 р.) присвячені саме цим питанням.

Так, у дисертаційному дослідженні С. Кравцова «Соціальна адаптація випускників професійно-технічних навчальних закладів до ринку праці» (2011 р.) [7] досліджена проблема конкурентоспроможності вчорашнього учня на ринку праці в залежності від його вміння адаптуватися. Результати вивчення вміння адаптуватися на соціальному рівні учнівської молоді важливі для нашої роботи, адже чим раніше ці навички сформуються, тим швидше та комфортніше особистість адаптується до будь-якого середовища.

Дисертаційне дослідження А. Камбур «Соціальна адаптація особистості в суспільстві перехідного типу: зміна ціннісних пріоритетів» (2007 р.) з'ясувало суперечність між прагненням особистості до спрощення адаптивної практики шляхом ідентифікації власних і суспільних ціннісних уявлень та відсутністю загальноновизнаної ціннісно-нормативної системи [5]. Доведена актуальність вивчення особистісних уявлень і морально-ціннісних пріоритетів у процесах пристосування до нових умов життя. На підставі історичного підходу, методів логічного аналізу та синтезу, а також порівняльного методу з'ясовано специфіку процесів соціальної адаптації в перехідний період життя молоді людини. Автор установив особливості та закономірності формування ціннісних орієнтирів у ході вибору поведінкових стратегій пристосувального характеру до суспільних змін. Результати цього дослідження важливі для подальших наукових розвідок, оскільки навчання у вищому закладі – змінені умови життєдіяльності, в яких опиняються першокурсники. Розкриті автором особистісні уявлення і морально-ціннісні пріоритети у процесі пристосування до нових умов життя сприятимуть вивченню інших аспектів адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу.

Питанням адаптації особистості присвячені наукові дисертаційні дослідження філософського знання, в яких значною мірою розроблено цілісну концепцію теорії адаптації та її понятійний апарат, класифіковано види адаптації, умови та межі вживання адаптивних стратегій. Значна увага приділяється соціальній адаптації з філософської точки зору, а також осмисленню нового явища – адаптації до віртуальної реальності. Дослідження цього адаптаційного процесу є актуальним, адже більшість першокурсників занурюється у віртуальний світ, надаючи йому перевагу перед навчанням. Зазначені питання розкриті в роботах В. Демецької (2008 р.), С. Качурової (2002 р.), С. Сидоренко (2008 р.). Автори у своїх дослідженнях приділили увагу адаптації, як цілісному явищу, вони не конкретизують

вікову категорію суб'єктів адаптації, розглядаючи загальні особливості соціальної адаптації.

Висновки. Узагальнення наукових позицій представників різних наукових галузей дає змогу зробити висновок про важливість вивчення феномену адаптації. Здійснений аналіз різних наукових поглядів на поняття «адаптація» необхідні для більш чіткого уявлення про предмет дослідження. Синтезуючи здобутки сучасних педагогічних, психологічних, біологічних, соціологічних, філософських досліджень, доходимо висновку, що феномен адаптації багатогранний. Відсутність у сучасних педагогічних дослідженнях чітко сформованого понятійного апарату соціально-особистісного аспекту адаптації першокурсників демонструє складність та актуальність дослідження цього явища.

Перспективи подальшого вивчення проблеми адаптації першокурсників до вимог вищого навчального закладу пов'язані з поглибленим аналізом поняття адаптації та її соціально-особистісного аспекту, а також пошуком зв'язків між її структурними і функціональними компонентами.

Список використаних джерел

1. Бойко І. І. Соціально-психологічна адаптація підлітка до нових умов навчання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. І. Бойко ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2001. – 19 с.
2. Ворожбит С. А. Почуття довіри як чинник соціально-психологічної адаптації студентів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / С. А. Ворожбит ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка НАПН України. – Київ, 2011. – 20 с.
3. Горліченко М. Г. Педагогічні умови адаптації курсантів до навчання у вищих військових навчальних закладах: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. Г. Горліченко ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2004. – 21 с.
4. Дябел Л. І. Соціалізація студентів-першокурсників в умовах педагогічного університету: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Л. І. Дябел ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 21 с.
5. Камбур А. В. Соціальна адаптація особистості в суспільстві перехідного типу: зміна ціннісних пріоритетів: автореф. дис. ... канд. соціол. наук: спец. 22.00.04 «Соціальні та галузеві соціології» / А. В. Камбур; Гуманітарний ун-т "Запорізький ін-т держ. та муніципального управління". – Запоріжжя, 2007. – 20 с.
6. Ключан Ю. В. Педагогічні умови соціальної адаптації учнів професійно-технічних навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Ю. В. Ключан ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
7. Кравцов С. О. Соціальна адаптація випускників професійно-технічних навчальних закладів до ринку праці: автореф. дис. ... канд. соціол. наук : спец. 22.00.04 «Соціальні та галузеві соціології» / С. О. Кравцов ; Ін-т соціології Національної академії наук України. – Київ, 2011. – 16 с.
8. Кузнєцова О. В. Індивідуально-типологічні чинники адаптивності особистості: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / О. В. Кузнєцова ; Південноукраїнський держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2005. – 20 с.
9. Кухарчук Т. А. Організаційно-педагогічні умови адаптації молодих вчителів природничих дисциплін до роботи в школі: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. А. Кухарчук ; Тернопільський нац. пед. ун-т ім. Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 20 с.
10. Литвинова Л. В. Психологічні механізми подолання дезадаптаційних переживань студентів-першокурсників: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Л. В. Литвинова ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2004. – 17 с.
11. Мащенко Н. І. Соціально-психологічні чинники становлення професійної самосвідомості студентів технічних університетів: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / Н. І. Мащенко ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2005. – 18 с.
12. Ревасевич І. С. Психологічна структура і динаміка особистісної адаптованості учнів загальноосвітніх шкіл: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / І. С. Ревасевич ; Прикарпатський нац. ун-т ім. Василя Стефаника. – Івано-Франківськ, 2007. – 20 с.

13. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації майбутніх фахівців з комп'ютерних технологій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: спец. 19.00.05 «Соціальна психологія; психологія соціальної роботи» / О. Р. Ткачишина ; Ін-т соц. та політ. психології АПН України. – Київ, 2008. – 18 с.

14. Шик М. П. Адаптація студентів педагогічного коледжу до професійної діяльності в процесі фахової підготовки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / М. П. Шик ; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2010. – 20 с.

15. Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 6-е изд., перераб. и доп. – М. : Политиздат, 1991. – 576 с.

References

1. Boiko, I 2001, *Socialno-psikholohichna adaptatsiia pidlitka do novykh umov navchannia* [Socio-psychological adaptation of adolescents to the new conditions of education], Kand. psykhol. n. abstract, Natsionlnyi pedahohichnyi universytet imeni MP Drahomanova, Kyiv.

2. Vorozhbit, S 2011, *Pochuttia doviry yak chynnyk sotsiano-psikholohichnoi adaptatsii studentov* [Sense of trust as a factor of socio-psychological adaptation of students], Kand. psikhol. n. abstract, Institut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Kyiv.

3. Horlichenko, M 2004, *Pedahohichni umovy adaptatsii kursantiv do navchannia u vyshkykh viiskovykh navchalnykh zakladakh* [Pedagogical conditions of adaptation cadets for studing in higher military educational institutions], Kand. ped. n. abstract, Pivdenoukrajinskii derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni KD Ushinskoho, Odesa.

4. Dabel, L 2008, *Sotsializatsiia studentiv pershokursnykiv v umovakh pedahohichnoho universytetu* [Socialization of first-year students in terms of pedagogical University], Kand. ped. n. abstract, Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni MP Drahomanova, Kyiv.

5. Kamburg, A 2007, *Sotsialna adaptatsiia osobystosti v suspilstvi perekhidnoho typu: zmina tsinnisnykh pryorytetiv* [Social adaptation of the individual in a transitional type society: chaning off value Prioritet], Kand. sotsiol. n. abstract, Humanitarnyi universytet “Zaporizkyi institute derzhavnoho ta munitsypalnoho upravlinnia, Zaporizhzhia.

6. Klochan, Y 2009, *Pedahohichni umovy sotsialnoi adaptatsii uchniv profesiino-tekhnichnykh navchshnykh zakladiv* [Pedagogical conditions for social adaptation of students of vocational educational institutions], Kand. ped. n. abstract, Luhanska natsionalnyi universitet imeni T. Shevchenka, Lugansk, 2009.

7. Kravtsov, S 2011, *Sotsialna adaptatsiia vypusknikiv profesiino-tekhnichnykh navchalnykh zakladiv do rynku pratsi* [Social adaptation of graduates in vocational education institutions to the labour market], Kand. sotsiol. n. abstract, Institut sotsiolohii Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy, Kyiv.

8. Kuznetsova, O 2005, *Indyvidualno-typolohichni chynnyky adaptatsii osobystosti* [Individually-typological factors for adaptive personality], Kand. psykhol. n. abstract, Pivdenoukrajinskii derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni KD Ushinskoho, Odesa.

9. Kukharchuk, T 2008, *Orhanizatsiino-pedahohichni umovy adaptatsii molodykh vchyteliv pryrodnychkykh dystsyplin do roboty v shkoli* [Organizational and pedagogical conditions for adaptation of young teachers of natural science subjects to work in school], Kand. ped. n. abstract, Ternopilskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni V. Hnatiuka, Ternopil.

10. Litvinova, L 2004, *Psykholohichni mekhanizmy podolannia dezadaptatsiinykh perezhivan studentiv-pershokursnykiv* [Psychological mechanisms of overcoming maladaptive experiences by the first-year students], Kand. psykhol. n. abstract, Institut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Kyiv.

11. Mashchenko, N 2005, *Sotsialno-psykholohichni chynnyky stanovlennia profesiinoi samosvidomosti studentiv tekhnichnykh universytetiv* [Social and psychological factors for formation professional identity of the students from technical universities]: Kand. psykhol. n. abstract, Institut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy, Kyiv.

12. Revasevich, I 2007, *Psykholohichna struktura i dynamika osobystisnoi adaptovanosti uchniv zahalnoosvitnikh shkil* [Psychological structure and dynamics for personality adaptation of the students of secondary schools]: Kand. psykhol. n. abstract, Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni V. Stefanyka, Ivano-Frankivsk.

13. Tkachishina, A 2008, *Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii maibutnikh fakhivtsiv z kompiuternykh tekhnolohii* [Features of socio-psychological adaptation of future specialists in computer technologies], Kand. psykhol. n. abstract, Institut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii APN Ukrainy, Kyiv.

14. Shik, M 2010, *Adaptatsiia studentiv pedahohichnoho koledzhu do profesiinoi diialnosti v protsesi fakhovoi pidhonovy* [Adaptation of the students from pedagogical College for professional activity in the process

of professional training], Kand. ped. n. abstract, Cherkasskii natsionalnyi universytet imeni B. Khmelnytskoho, Cherkasy.

15. Frolova, IT (ed.) 1991, Filosofskiy slovar [Philosophical dictionary], 6 edn, Politizdat, Moskva.

.Стаття надійшла до редакції 01.09.2014р.